

НОВО ИЗСЛЕДВАНЕ ЗА УКРАИНСКИЯ ВЪПРОС В БЪЛГАРИЯ

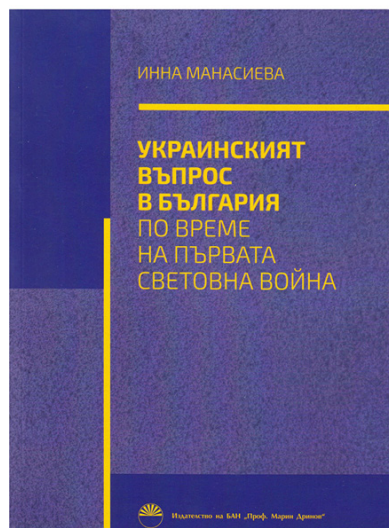
Проф. д.и.н. Луиза Ревякина

Институт за исторически изследвания, БАН

В края на 2023 г. Академично издателство „Проф. Марин Дринов“ публикува монография на доц. д-р Инна Манасиева „Украинският въпрос в България по време на Първата световна война“. Книгата предизвиква интерес, и не случайно. В българската историческа наука въпросът за Украйна и българо-украинските отношения рядко се изследва и се дискутира.

Изследваните от И. Манасиева въпроси досега не са проучвани в българската историография: генезис на украинската национална идея и трансформирането ѝ в политическия проблем в годините на Първата световна война. Събитията се разглеждат на фона на процеси, развиващи се в Европа и в Руската империя. Дадена е сравнително изчерпателна картина на отношението към украинския въпрос в европейските страни. При това централно място в тези събития авторката отделя на България и една от причините за това е, че самите украински политици търсят контакти с България, разчитайки на нейното съдействие в своята борба за независима Украйна и се надявайки, че българската нация, както и украинската, също се стреми да се освободи от историческата обвързаност с Руската империя.

Основната тема на изследване на И. Манасиева са българо-украинските отношения в годините на възникване и съществуване на първата независима украинска държава – Украинската народна република (1917 – 1919 г.). С публикуването на тази монография авторката до известна степен запълва съществени празноти в българската и чуждестранната историография по отношение на българо-украинските отношения през изследвания от нея период – политически, икономически и културни връзки, както и на започналия в края на Първата световна война и



първите десетилетия на XX в. процес на установяване и поддържане на дипломатическите отношения между България и Украйна.

Разкриване на темата изискваше изясняване на въпроса за поява и развитие в Украйна на самата национална идея – нейното зараждане и развитие. На изясняването на този въпрос е посветена първата глава на монографията – „Украинският въпрос (XIX – началото на XX в.)“. Авторката поддържа съществуващата в съвременна историография теза, че този процес се отнася към втората половина на XIX в. Но в монографията тя започва да проследява въпроса още от края на XVIII в. – от времето на първите стъпки на украинското национално движение и първите прояви на националното самоосъзнаване, когато първоначално Полша, а след това Австро-Унгария започват да водят сред емигриралите в принадлежащата на Австрия Галиция украинците от Малорусия политика за насаждане сред тях на идея за съществуване на украинска нация. Смисълът на тази политиката се крие в стремежа за разцепването на живеещите на територията на Руската и Австро-Унгарската империя славянски народи и тяхното преориентиране от Русия към Австро-Унгария. Полша и Австро-Унгария по това време водят активна борба против панславизма и за отслабване на Руската империя. През XVIII в. именно Австро-Унгария успява да вземе зараждащото се украинско национално движение под своя закрила. Украинците, напускащи по политически причини територии на Руската империя, намират в Австрия благоприятна почва и финансова помощ за разгръщане на своята дейност. Върху Източна Галиция се разпространява названието „украински Пиемонт“, дадено ѝ от професора от Львовския университет, академик историк и политически деец Михайло Грушевски. Интерес към украинското национално движение проявява и Германия, чиито интереси диктуват отслабване на Руската империя. Украинците не търсят подкрепата на поляците, тъй като са наясно за техните намерения да присъединят Украйна към Полша.

В първа глава на монографията Манасиева помества данни за развитието на украинското движение в Руската империя – в самата Русия и в тъй наречената Малорусия (украински територии в Руската империя), в Австро-Унгария. Тя посочва, че в последното десетилетие на XIX в. в Руската империя „украинофили“ създават тъй нар. „Громади“, а в Австро-Унгария – първите украински политически партии: Руско-украинската радикална партия, Украинската национална-демократична партия, Украинската социалдемократична партия. В началото на XX в. в Харков (Малорусия) се създават Революционната украинска партия и Украинската социалдемократическа работническа партия. В Киев са създадени две национални партии: Украинската демократична партия и Украинската радикална партия, които след една година се сливат в Украинската демократично-радикална партия. Но както посочва авторката, в мнозинството си украинския народ е аполитичен и не членува в никакви партии. В украинските територии са популярни и руските партии, в които членува значителна част от украинската интелигенция.

В Руската държавна дума през 1908 г. се подготвя законопроект за националните права и автономията. Украинското общество през първото десетилетие на XX в. не приема идеята за независима Украйна и само незначителна част от интелигенцията говори за автономия на Украйна. В резултат се изгражда теория за придобиване на национално-териториална автономия на Украйна в състава на демократична федеративна Русия. Неин създател е Михайло Грушевски и с неговите идеи е запознат всеки украинец, интересуваш се от националната идея.

През последната четвърт на XIX в. украинската идея е подхваната от украинците, живеещи в Австрия. Те започват да възприемат териториите на Австрия като полигон за развитието на украинската национална идея. Постепенно в Австрия започват да се настаняват и представители на украинското движение от самата Русия, тъй като в състава на Руската империя не съществува организирано украинско движение и липсва възможност за обединение на организации, носители на украинската идея. Пристигат лица, лишени от възможността за легална работа и изява в родината си. Подгонва ги и приетата през януари 1909 г. в Русия наредба, предвиждаща ограничаване на създаването на неруски дружества, в това число и украински. Дружеството на украинските прогресисти – нелегална надпартийна обществено-политическата организация, създадена през 1908 г. с цел координация на украинското национално движение, обединяваща представители от различни направления в украинското движение и подкрепяща идеята за автономно развитие на Украйна, след началото на Първата световна война е принудена да заеме неутрална позиция спрямо страните в конфликта. Пропагандата на украинската идея започва да се смята за проява на сепаратизъм. В резултат Львов, а не Киев става „своеобразна лаборатория, където се създават и се изпробват различни идеи и концепции за решаването на украинския въпрос и терен, където интелигенцията може да се упражнява в легалните начини на борба за своите искания“, пише Манасиева.

При това положение Австро-Унгария не може да не улови възможността да използва оказал се в нейните ръце славянския народ за противодействие и борба срещу отдавнашния си враг – Руската империя. Австрия финансово поддържа украинската емиграция, по един или друг начин започва да се намесва в нейната дейност и да я използва в своите интереси.

Манасиева успява да представи средата и обстоятелствата, в които се развива украинското национално движение – ограниченост, локализиране, идейни разногласия, работа в емиграция. Оформилото се в края на XIX в. в Галиция украинско национално движение отказва да приеме съществуващата сред украинската интелигенция и част от политиците в тъй наречената Малорусия идея за формирането на културна автономия в Украйна в рамките на Руската империя, както и предлагания от Руската империя принцип за федерален начин на държавно устройство на Украйна в състава на Русия. Авторката проследява как Първата световна война, особено след 1917 г., ескалира взаимоотношенията между раз-

личните структури на създаваните нови политически организации в Украйна, изостря идеологическите спорове между различни групировки в национално движение. В монографията е посочена ролята на идеолозите на украинското национално движение, като особено внимание е отделено на ролята на украинския учен историк, философ, езиковед, писател, преподавател във Висшата школа (СУ „Кл. Охридски“) и общественик Михайло Драгоманов и поддържащия го професор от Лвовския университет, академик, историк, литературовед, писател, обществен и политически деец, по-късно председател на Украинската Централна рада Михайло Грушевски, насочващи украинското общество към действия за постигането на държавно-политическа независимост на Украйна от Русия.

Манасиева неслучайно избира за изследване период от началото на XX в., свързан с Първата световна война. Именно в навечерието и по време на войната в Европа нараства интересът към украинското национално движение като политическия проблем. Авторката успява да представи разгръщането на украинското движение във връзка с развитието на събитията в Европа и Русия, вплитането му в сложни международни отношения. Още на 1 август 1914 г. – в деня на началото на Първата световна война, в Лвов (Галиция) се свиква Главната украинска рада – събрание на украински националистически организации. Австрия и Германия веднага я признават като пълномощно представителство на целия украински народ. Руската държава е обявена от Главната украинска рада за враг на Украйна.

През лятото на 1914 г. се създава Съюзът за освобождение на Украйна (СОУ) като представител на бъдещата украинска държава. За своя цел той обявява създаването на независима Украйна, като свързва реализирането на тази задача с поражение на Руската империя във войната. В търсене на международна подкрепа за каузата си Съюзът изпраща свои представители в редица европейски страни с цел да ги убеди в необходимостта и ползата от създаване на Украинска държава върху населените с украинци територии на Руската империя. Особени надежди те възлагат на съседните на Русия страни – България, Румъния и Турция, които от векове имат сложни отношения с Руската империя. Но Румъния и Турция не проявяват особен интерес към украинските проблеми. Надежда емисарите на СОУ възлагат на България. България се оказва единствена страна, където емисарите от Украйна намират добър прием и която се отзовава и оказва съдействие в тяхната информационна и популяризаторска дейност.

Действията на украинските емисари в България подробно са разгледани във втората глава на монографията – „Дейност на Съюза за освобождение на Украйна в България“. В България Съюзът действително успява да постигне успехи в своята дейност. Щедро финансиран от австрийското правителство, той започва да издава собствени пропагандистки периодически издания, книги с националистически характер, в които популяризират украинския въпрос и основната си цел – създаването на независима Украйна. Разпространяват ги и в редица европейски страни. Започват да издават собствен „Вестник на

Съюза за освобождение на Украйна“. В София представители на Съюза създават бюро, което се занимава с подготовка и разпространяване на изготвени от тях материали, включително и чрез български вестници и списания. В тях с различни аргументи те се стремят да привлекат българското обществено мнение на своята страна. С тази цел вероятно в своите статии те засягат и българската тематика – за положението на украинците в България и др. Русия неизменно се представя като неприятел на славянството, а съседните на България държави – като нейните врагове. Чрез публикации, срещи с политици и интелектуалци, на публични събрания представители на СОУ се стараят да докажат езиковите и културните различия между украинци и руснаци, че те са различни народи. Като пример Манасиева представя дейността в България на идеолозите на украинското национално движение, членовете на СОУ Л. Цегелски – украинец от Галиция, депутат в австроунгарския парламент, и на Л. Ганкевич, популяризиращ антируските тези на Л. Цегелски, според когото Русия освобождава балканските народи, за да ги използва срещу Германия и Австро-Унгария и за да завладее Цариград и Проливите. Според Манасиева благодарение на Съюза за освобождение на Украйна украинският въпрос намира отзвук и подкрепа сред част от българската интелигенция и сред русофобски настроеното население. Но по-голямата част от българското общество остава равнодушно към тяхната пропаганда. Българските политически дейци са на мнение, че украинската държава още не притежава необходимата вътрешнополитическа и външнополитическа подкрепа на европейските държави, за да получи тяхното признаване. След влизането на България във войната (15 септември 1915 г.) интересът към материалите в българския печат, касаещи украинската проблематика, намалява.

В трета глава на монографията – „Украинският въпрос и България в края на Първата световна война“, подробно се изясняват събития, свързани със създаването на независима украинска държава в края на 1917 г. и установяването и развитието на дипломатическите отношения между България и Украйна, състоянието на украинското национално движение и развитието на украинския въпрос в България. За първи път се изследва заинтересоваността на България от установяване на двустранни отношения с независима Украйна. Анализират се възможностите за развитие на тези отношения, за привличане вниманието на европейските страни към новосъздаваната държава, както и субективните мнения и интереси на отделните политици към възможностите на Украйна да съществува като независима държава.

Според И. Манасиева, въпреки успехите на действията на Главната украинска рада и на Съюза за освобождение на Украйна, в годините на войната, до 1917 г., шансовете на украинските националисти за осъществяване на тяхната идея с помощта на Централните сили са били почти нулеви. Тази възможност се изключва и от очертаващата се вече победа на Антантата.

Вероятност и надежда за постигане на целта се появяват със започналата през февруари 1917 г. революция в Русия. Тогава се раздвижват националистически сили във Финландия и Полша. Започват да никнат националистически организации и в Киев, провъзгласяващи за своя цел създаването на независима Украйна. На 4 март 1917 г. – два дни след отричането на руския император Николай II от престола, сформираната Централна рада като координационен център на националистическите обществени организации предприема опит да се договори с Временното правителство в Санкт Петербург за предоставяне автономия на Украйна в рамките на Руската федерация, но получава отказ. След получения отказ Централната рада решава да пристъпи към по-решителни действия. В монографията са представени издадените от Централната рада четири Универсала. Особено внимание се отделя на Първи универсал, издаден в отговор на отказа на Временното правителство да предостави автономия на Украйна в рамките на Русия, и на Третия универсал от ноември 1917 г., издаден след извършения през октомври 1917 г. болшевишки преврат, с който се провъзгласява Украинската народна република. Манасиева подчертава, че обявяването на Украинската народна република е свързано главно с външните събития. Даден и коментар на авторката относно геополитическите цели на Австро-Унгария и Германия относно Украйна.

Подробно е анализиран в монографията въпросът за участието на България в подписването на 9 февруари 1918 г. на Брест-Литовския мирен договор между Украйна и Централните сили (Германия, Австро-Унгария, Османската империя и България). Анализирана е дейността както на украинската, така и на българската делегация. Изследват се намеренията на българската и украинската делегация за отстояване на националните интереси по време на конференцията в Брест-Литовск. Българите се опитват да използват ситуацията с участие на украинските представители за постигне на онова, за което България се намесва във войната – обединението си в своите исторически и етнографски граници: да присъедини Македония и да реши Добруджанския въпрос, без да се чака краят на войната.

В монографията е проследена и ситуацията как сключеното от Централната рада споразумение с Германия (27 януари 1918 г.) позволява на германските войски да влязат в Украйна под предлог предотвратяване на завоюването на Украйна от Съветска Русия. Как заедно с тях в Украйна влизат и остатъците от войската на Централната рада, начело с атамана Симон Петлюра, който по време на Гражданската война в Русия ръководи борбата за независимост на Украйна. След навлизането, а след това и завладяването на Украйна от германо-австрийските войски, на 29 април 1918 г. германците разпускат Централната рада и назначават за хетман на цялата Украйна бившия царски генерал Павло Скоропадски. Украинската народна република е ликвидирана и на украинска територия се създава германско марионетно правителство. Обърнато е внимание и на последвалите събития, свързани с противопоставянето срещу прогерманското хетманско управление: създаване на ръководен политически орган на въстанието – Директория, начело

с В. Виниченко и С. Петлюра, свалянето на Скоропадски от власт, установяване властта на Директорията и връщането на държавата името Украинска народна република.

Подписаното от германската делегация на 11 ноември 1918 г. примирие на условията, продиктувани от държавите от Антантата, заявление на Съветска Русия на 13 ноември 1918 г. за анулиране на Брест-Литовския договор между Русия и Централните сили и на подписания от нея на 3 март 1918 г. Брест-Литовския мирен договор с Германия променят по-нататъшната съдба на украинската държава, превърналата се от победител в победената страна. Последва навлизане в Украйна на полски войски и на Доброволческата армията на ген. А. Деникин (командващ Въоръжените сили на Юга на Русия по време на Гражданска война 1918 – 1920 г.) която към края на 1918 г. завладява по-голямата част от Украйна. В края на 1919 г. деникинци са изместени от Червената армия.

Брест-Литовският мирен договор, подписан от България с Централните сили, дава правно основание за установяване на дипломатически отношения между България и провъзгласилата своята независимост Украйна, за размяна на дипломатически представителства. С интерес се четат раздели в монографията, посветени на въпроси за дипломатическите отношения между България и Украинската народна република през 1918 – 1920 г., за преплитането на украинския въпрос с развитието на българо-съветските отношения през 1917 – 1919 г., за състоянието на украинския въпрос в България след края на Първата световна война. Въпреки съществуващите по тази тема публикации И. Манасиева успява да открие и да включи в монографията неизвестни или недостатъчно осветени в съществуващата историческа научна книжнина нови сведения за проявявания и от двете страни взаимен интерес към установяването на контакти, а след това и на пълномащабни дипломатически отношения. Нови данни има за оказването от проф. Ив. Шишманов – впоследствие първия български посланик в Украйна (1918 – 1919), съдействие в тази насока, за връзките му с украински политически, обществени и културни дейци, за помощ, оказвана по време на пребиваването им в България, както и за дипломатическата му дейност в Киев, за иницирираните от него проекти, действия за защита на българските поданици, живеещи в украинските земи, на българските колонисти. Има и нови сведения за дипломатическа дейност на О. Шулгин – първия украинския посланик в София (1918 – 1919), развиващ активна дейност за популяризирането на украинските идеи в България. Близката връзка между България и Украйна продължава да съществува и в следващите няколко години. Разгледани са и съвместните действия на двете посолства за хуманитарна защита на българското население в Украйна, освобождаване на военнопленниците от украински произход в България, за установяване на стопански отношения между двете държави.

Монографията е написана на основата на сериозен кръг архивни материали, публикувани извори и историография. Архивните документи са от три български

архива – Централния държавен архив, Научния архив на Българската академия на науките, Българския исторически архив при Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методи“ и едно украинско архивохранилище – Централний державний архів вищих органів влади та управління України. Използвани са девет сборника с публикувани документи. Важен източник по темата са и 15 български и украински периодични издания от началото на XX в. В тях са засегнати различни аспекти на българо-украинските връзки и украинския въпрос в България. Както и спомени, дневници, различните свидетелства на участници в политически събития през разглеждания в монографията период, 164 научни публикации по темата на монографията – от български, украински, руски политически дейци и историци. При разработване на темата са използвани трудовете на украински автори както на идеолози на украинската идея от края на XIX – началото на XX в., така и на съвременни историци. Всичко това компетентно е коментирано в уводната част на труда.

Монографията на И. Манасиева е труд със сериозни научни приноси, стойностно изследване в българската историография за Украйна. Написан е компетентно и заслужава вниманието както на научни сътрудници – историци, политолози, така и на хора, интересувашите се от история.

ЛИТЕРАТУРА

МАНАСИЕВА, И., 2023. *Украинският въпрос в България по време на Първата световна война*. София: Изд. на БАН „Проф. Марин Дринов“.

REFERENCES

MANASIEVA, I., 2023. *The Ukrainian Question in Bulgaria during World War I*. Sofia: Publishing House of the Bulgarian Academy of Sciences “Prof. Marin Drinov”.

A NEW RESEARCH ON THE UKRAINIAN ISSUE IN BULGARIA

Prof. Luisa Revyakina, DSc.

Institute for Historical Studies
Bulgarian Academy of Sciences
Sofia, Bulgaria

E-mail: reveiakina@mail.orbitel.bg